

**ДРАМА КЕЙІПКЕРЛЕРІНІҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІН АУДАРУ
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ
(У.ШЕКСПИРДІҢ «КОРОЛЬ ЛИР» ТРАГЕДИЯСЫ НЕГІЗІНДЕ)**

Тілеулинова П.Б¹, Исмагулова Б.Х².,

¹2 курс магистранты, мамандығы «М056 – Аударма ісі, ілеспе аударма»

²филология ғылымдарының докторы, профессор

Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері
университеті, Алматы, Қазақстан,

e-mail: tleuinova.1996@mail.ru, ismagulova.b@mail.ru

Аңдатпа: Бұл мақала кейіпкерлердің сөйлеуіне негізделген көркем шығарманың ерекше түрі ретінде пьеса аудармасының ерекшеліктерін талдауға арналған. «Король Лир» трагедиясын тандау қазіргі қоғамдағы ұрпақаралық қарым-қатынас және ата-ана мен бала қарым-қатынасы проблемаларының өзектілігімен байланысты. Кейіпкерлердің түпнұсқадағы және орыс тіліндегі аудармаларындағы (әр түрлі авторлармен және әр уақытта) және қазақ тіліндегі сөйлеу ерекшеліктері аударма алушының менталитеті мен моральдық негіздеріне сәйкес қарастырылады.

Тірек сөздер: аударма, пьеса, сөйлеу прагматикасы, сөйлеу тілі, сөйлеу акті, кейіпкердің сөйлеу тілі.

Драма аудармасындағы сөйлеу актісі - ағылшын тіліндегі көркем мәтіннің прагматикалық әлеуетін құруға және нығайтуға ықпал ете отырып, тілдік құралдардың прагматикалық бағытын орнатудағы ерекшеліктер.

Көркем мәтіндер мен әсіресе пьесалар мәтіндерінің прагматикасының полифониялық сипатын ашу, бұл автордың сөйлеу және кейіпкерлер тұжырымдамаларының прагматикасын біріктіре отырып, проекциялық және коммуникативті-интенсивтік күштің диалектикалық бірлігін тудырады.

Мәтіндік прагматика тұжырымдамасы айтарлықтай кең және түсініксіз, сондықтан прагматиканың міндетті компоненттерін бөліп көрсету қажет. Соңғы Near, Janet P. мынаны айтады:

1. әр мәтіннің міндетті қасиеті болып табылатын және адресаттың байланыс объектісіне, коммуникативті әрекеттің өзіне және ол арқылы адресатқа қатынасын көрсететін ғаламдық категория ретіндегі мәтіннің прагматикасы;
2. адресат пен адресаттың болуы;
3. мәтіннің прагматикалық параметрі (ниет);
4. прагматикалық мазмұн;
5. бағдарламаланатын прагматикалық әсер [1, 5 б.]

Көркем мәтіндегі сөйлеу әрекетінің қызметі әртүрлі аспектілерді қамтиды: сөздік, физикалық, мәдени т.б. .

Мысалы: «Король Лир» пьесасындағы кіші қызы Корделияның
«Lear: So young and so untender?»

Cordelia: So young, my lord, and true» [2, 464 б.]

деген үзіндісінде орыс тіліне М.А. Кузмин:

«Лир: Хоть молода, черства ты.

Корделия: Хоть молода, правдива» деп аударса [3, 161 б.], танымал жазушы, аудармашы Әбіш Кекілбаев қазақ тіліне:

«Лир: Жас басыңмен, тап осынша тас жүрек пе ең?!

Корделия: Жалтара сөйлеген жараса ма екен жастыққа!» деп тәржімалаған екен [4].

Бұл жерде «*true*» сөзі ағылшын тіліннен «шын, шындық, сондай-ақ, адал деген мағынада да қолданылады. Қазіргі қоғам үшін мұндай рөлдік жағдайдың ерекше екендігі айқын. Корделияның осы рөліндегі коммуникативті мінез-құлықты адекватты түсіну де айын дүние емес, бірақ өте маңыздысы - XVI ғасырдағы адамның өзінің діни-этикалық, қалыптасқан тәрбиелік бағыттағы парызын мүлтіксіз орындауға, яғни, отбасында қызының әкесіне бағынуы, ал әйел болса, күйеуіне бағынуы қажеттігінде. Сонымен, Корделия өзінің жалтармастан, шындықты айтып тұрғандығын емес, жас болса да, адалдықты ардақ тұта алатындығын жеткізгісі келген. Сондықтан осы бір тұста Корделияның сөзін «адалдық» мағынасында аударсақ, негізгі ойы, мағынаны тереңірек жеткізе алар едік.

Көркем мәтіндегі ауызша сөйлеумен байланыстыратын және белгілі бір коммуникативті-интенционалды мазмұнды жүзеге асыруға қатысатын қарым-қатынастың вербалды емес компоненттері көркем мәтіннің прагматикасын жасайды. Адамның әрбір эмоционалды күйі ішкі тәжірибемен (мазмұнымен) және оның сыртқы көрінісімен (көрінісімен) жүреді. Экспрессия мимика, ым, қимыл сияқты экспрессивті факторлармен бірге жүреді (оны лингвистикада әдетте паралингвизм деп атайды), ал мазмұны лингвистикалық факторлар арқылы көрінеді - тілдік бірліктердің мағынасы, просодия, айтылымдардың құрылысы. Көркем мәтіндегі вербалды емес компоненттерге когнитивтік (нақты ақпаратты беру), эмоционалды және коммуникативтік аспектілер сияқты компоненттер тән. Вербалды емес құралдардың прагматикасы олардың белгілі бір коммуникативті контексте жұмыс істеуіне байланысты жүзеге асырылады. және іс-әрекеттің уақыты, жағдайды түсіндіріңіз, оқырманға іс-әрекетке араласуға және кейіпкерлер тағдырына қатысуға көмектесу үшін кейіпкерлерге мінездеме береміз [5].

Gloucester:

- *Kent banished thus? And France in choler parted?
And the King gone tonight, prescribed his power,
Confined to exhibition? All this done
Upon the gad? —Edmund, how now? What news?* [2, 464 б.]

Глостер:

*Отправил в ссылку Кента! С королем
Французским не простился и повздорил!
Покинул двор! Отрекся от венца
Внезапно, под влиянием минуты! —
Ну что, какие новости, мой Эдмонд?* [2,161 б.]

Глостер:

Кент байғұсты жер аударып жіберді !

Франция королімен шығып кетті қоштаспай !

Сарай — қаран , тақыт — талаң , тәж — тәрік , —

Соның бәрі көзді ашып - жұмғанша !

Иә , қандай жаңалық бар , айт , Эдмунд? [4] – деген тұсында қазақ тіліне аударма нұсқасына назар аударсақ, аударма түпнұсқаға да, орыс тілді аудармасына да қарағанда әлде қайда өзгеше. Алайда, Әбіш Кекілбаев негізгі ойды, сарайда болып жатқан жағдайларды қысқа да нұсқа, ұйқасы үйлесімді, сөз таңдауы талғамды аударған. Яғни, пьеса жанрына, өлең иірімдеріне, және бастысы құлаққа жағымды, әрі түсінікті етіп, «Сарай — қаран , тақыт — талаң, тәж — тәрік», деп өте талғамды аударған.

Зерттеу барысында біз аударма прагматикасы проблемалары келесі жағдайларда туындайды деген қорытындыға келдік:

1. аударма тілінде түпнұсқаның сол немесе басқа сөзіне сөздік сәйкестік жоқ (жалпы немесе берілген мағынасында);
2. корреспонденция толық емес, яғни шет тіліндегі сөздің мағынасын жартылай ғана қамтиды;
3. Полисемантикалық сөздің түпнұсқадағы әр түрлі мағыналары аударма тіліндегі әр түрлі сөздерге сәйкес келеді, оларды белгілі бір дәрежеде дәл жеткізеді [6].

Тағы бір төмендегі мысалдарға назар аударсақ,

Edgar: How long have you been a sectary astronomical? [2, 464 б.]

Эдгар: С каких пор записался ты в астрономы? [3, 191 б.]

Эдгар. Сен мұндай сәуегейлікке қашан көшкенсің? [4]

Келтірілген аударма нұсқалары аударма реципиентіне бейімделе келумен бірге түпнұсқаның жасырын түрдегі келемеш мағынасын да жеткізуі керек екенін ойымызға салады. Түпнұсқа және орыс тілді аудармасында «астроном» деп берілген, ал қазақ тілінде оны «сәуегейлік» деп аударған. Оның себебі, бір жағынан, «астрономия» термин сөзі, оның атаған үлкен саласы біздің Республикамызда 1942 жылы пайда болып, бірден көпшілік арасында кең таралымға ие болмауы десе болады. Сол жылы ең алғаш Алматыға жақын жердегі теңіз деңгейінен 1500 м биіктікте алғашқы отандық обсерваторияның негізі қаланған, ал 1950 жылы Астрономия және физика институты тарапынан Қазақстан Ғылым академиясының Астрофизика институты бөлініп шыққан [7]. Ал, «Король Лир» оқиғасы, өзіміз білетіндей, XVI ғасырда өрбігендіктен, аудармасын «астроном» деп қалдыру, қазақ оқырмандарын сол заманның бейнесінен алшақтау алып кетер еді.

Сонымен қатар, аудармашы Ә.Кекілбаевтың *астрономия, астроном* ғылыми терминінен гөрі халық аузында көптеген ассоциацияларға ие *сәуегейлік* сөзін таңдауы бекер емес. Бұл лексема ‘қиял’, ‘сиқыр’, ‘онша анық емес’, соның негізінде ‘түсініксіз’ деген семантикалық элементтерді (*сема*) қамтып, өз бойына сіңірген, қазақтың сол замандардағы мәдениетінде кез-келген болжау, жорамалдау «сәуегейлік» деп қабылданған.

Яғни, пьеса аудармасындағы сөйлеу актісі - әр түрлі тілдік бірліктермен ұсынылған күрделі, көп деңгейлі құрылым. Ағылшын тіліндегі көркем мәтіндерді қазақ тіліне аударудағы барлық қайта құрулар олардың мәдени

прагматикалық бейімделуіне негізделген. Аударма мәтінінің прагматикасы - бұл түпнұсқа автордың ниеті, аудармашының ниеті, мәтіннің реципиентке бағытталу дәрежесі және белгілі бір аудару үшін аударма тілінде қажетті сәйкестіктің болуы туралы туынды. Қазақ тіліндегі ағылшын мәтінінің прагматикалық компоненттерінен құралады.

Қорыта келгенде, пьеса аудару барысындағы кейіпкерлердің сөйлеу ерекшеліктері аса маңызды тармақтардың бірі болып табылады. Себебі, жоғарыда көрсетілгендей, кейіпкердің негізгі ойын, түпкі мақсатын түсіне білу маңызды. Және аударма тұрғысынан кейіпкерлер сөздерінің тура мағынасында ғана емес, өзге де кейіпкердің жеткізгісі келген ойы тұрғысынан жанама, ауыспалы мағынасында да қарастыра білу қажет. Сондай-ақ, аударма тіліндегі халықтың мәдениетіне, және шығармадағы өткен оқиға заманындағы сол елдің тұрмыс-тіршілігімен қатар, сөйлеу мәдениеті, қалыптасқан лексикасында көрніс таба білуі аса назар аударылуы тиіс дүние екенін басым байқай аламыз.

ӘДЕБИЕТ

[1] Near, Janet P. Journal of Business Ethics (pre-1986); Feb 1985; 4, 000001; ABI/INFORM Global pg. 1

[2] Шекспир. «Король Лир» 1 августа 1997 г. Bloomsbury Academic - 464 с.

[3] Шекспир, перевод Кузмина, 1990, 161 с.

[4] Шекспир. Король Лир. Бес перделі трагедия. Аударған Әбіш Кекілбаев: http://www.elarna.net/kitap_kk.php?id=4976&oku=33052

[5] Горелов И. Н. О вербальных и невербальных составляющих речевого поведения // Вопросы психолингвистики. – 2003. - № 1. – С. 13–18.

[6] Коммуникативно-прагматические основы перевода: Межвуз. сб. науч. тр. – Пермь, 1991. – 116 с.

[7] Орысша-қазақша түсіндірме сөздік: Ғылымтану. Жалпы редакциясын басқарған э.ғ.д., профессор Е. Арын- Павлодар: ҒӨФ «ЭКО», 2006 жыл. - 430 б.

REFERENCES

[1] NEAR, JANET P. Journal of Business Ethics (pre-1986); Feb 1985; 4, 000001; ABI/INFORM Global pg. 1

[2] Shekspir. Korol Lir. 1 avgýsta 1997 g. Bloomsbury Academic - 464 p. [In Rus.]

[3] Shekspir, perevod Kýzmina. (Shakespeare, translated by Kuzmin). - 1990, 161p. [In Rus.]

[4] Shekspir. Korol Lir. Bes perdeli tragedija. Audarqan Ábish Kekilbaev. - King Lear. Five-veiled tragedy. Translated by Abish Kekilbayev [In Kaz.] URL: http://www.elarna.net/kitap_kk.php?id=4976&oku=33052

[5] Gorelov I. N. O verbalnyh i neverbalnyh sostavlyayúschih rechevogo povedeniya (On the verbal and non-verbal components of speech behavior). Voprosy psiholingvistiki. - Questions of psycholinguistics – 2003. - № 1. – pp.13–18 [In Rus.]

[6] Kommunikativno-pragmaticheskie osnovy perevoda. (Communicative and pragmatic foundations of translation). Mejevýz. sb. naúch. tr. - Interuniversity. collection of scientific proceedings. – Perm, 1991. – 116 p. [In Rus.]

[7] Oryssha-qazaqsha túsendirme sózdik: Gylymtany. (Russian-Kazakh Explanatory Dictionary: Science). Jalpy redaksiyasyn basqarqan e.g.d., professor E. Aryn (Head of the general edition, Doctor of Economics, Professor E. Aryn). - Pavlodar: ҒОФ «ЭКО» “Publ.”, 2006. - 430 p. [In Kaz.]

**ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА РЕЧИ ГЕРОЕВ ДРАМЫ
(НА МАТЕРИАЛЕ ТРАГЕДИИ У.ШЕКСПИРА
«КОРОЛЬ ЛИР»)**

Тілеулинова П.Б¹, Исмагулова Б.Х².,

¹магистрант 2 к., специальность «МО56-Переводческое дело: синхронный перевод»

²д.ф.н., профессор, кафедра синхронного перевода,
Казахский университет международных отношений
и мировых языков имени Абылай хана,
Алматы, Казахстан,
e-mail: tleuinova.1996@mail.ru, ismagulova.b@mail.ru

Аннотация: Данная статья посвящена анализу особенностей перевода пьесы как особого рода художественного произведения, основанного на речи героев. Выбор трагедии «Король Лир» обусловлен актуальностью проблемы межпоколенной связи и детско-родительских отношений в современном обществе. Рассмотрены особенности речи персонажей в оригинале и переводах на русский язык (разными авторами и в разное время) и на казахский язык в соответствии с менталитетом и нравственными устоями реципиента перевода.

Ключевые слова: перевод, прагматика речи, речевой акт, речевое поведение, речь героя.

**FEATURES OF THE TRANSLATION OF THE SPEECH OF THE
HEROES OF THE DRAMA
(BASED ON THE MATERIAL OF THE TRAGEDY
OF W. SHAKESPEARE "KING LEAR»)**

Tleulinova P.B.¹, Ismagulova B.Kh.²,

¹ 2nd year Master's student "MO56-Translation studies: simultaneous translation",

² Doctor of philological sciences, professor,
Kazakh Ablai Khan University of International Relations
and World Languages,
Almaty, Kazakhstan
e-mail: tleuinova.1996@mail.ru, ismagulova.b@mail.ru

Abstract. This article is devoted to the analysis of the peculiarities of the translation of the play as a special kind of fiction based on the speech of the characters. The choice of the tragedy "King Lear" is due to the relevance of the problem of intergenerational communication and parent-child relations in modern society. The features of the speech of the characters in the original and in translations into Russian (by different authors and at different times) and into the Kazakh language are considered in accordance with the mentality and moral foundations of the recipient of the translation.

Keywords: translation, pragmatics of speech, speech act, speech behavior, speech of the hero.

Статья поступила 05.04.2021